

STROSSMAYER KAO DUH KRŠĆANSKE SLOBODE*

Bog jest sloboda, ne Bog jest slobodan, to jest ono što objavljuje duh kršćanske slobode. Kroz Josipa Jurja Strossmayera taj duh živi, progovara i djeluje. Živi kroz njega kao svećenika, progovara kroz govore, riječi i okružnice te djeluje, prije svega, kroz jedinstveni projekt podizanja stolne crkve u Đakovu i utemeljenja sveučilišta i akademije u Zagrebu. Sljedeće je pokušaj oživljavanja toga projekta u pamćenju.

Ključne riječi: duh; sloboda; kršćanstvo; sveučilište; akademija.

Filozofijsko, teologijsko i povijesno pitanje: zašto uopće sloboda, a ne radije nesloboda, ropstvo i robovanje? – moglo bi, ako je to možda moguće, pravi odgovor dobiti jedino raščišćavanjem pitanja kako stvar s istinom slobode, s istinskom slobodom zapravo stoji. Kritička, puko filozofijsko-metafizička pretpitanja tu su: može li sloboda uopće biti, biti što, nešto, nečija, može li da-biti, egzistirati, kako je moguće mnoštvo sloboda i hijerarhija slobode, i koje, kakovo bijuće, bitje, bitstvujeće bi moglo i moralo biti sloboda ili barem slobodno bijuće?

Bog jest sloboda, ne Bog je slobodan, to jest ono što objavljuje duh kršćanske slobode. Kroz Josipa Jurja Strossmayera taj duh živi, progovara i djeluje. Živi kroz njega kao svećenika, progovara kroz govore, riječi i okružnice te djeluje, prije svega, kroz jedinstveni projekt podizanja stolne crkve u Đakovu i utemeljenja sveučilišta i akademije u Zagrebu.

Za razliku od toga duha, „Duh sadašnjeg vremena“, kaže Strossmayer u govoru na svečanosti biskupskog ustoličenja u Đakovu, 29. rujna 1850., iznoseći sebesvjesno na vidjelo vidokrug cjelokupnog svog življenja i svih svojih nastojanja, „naziva se duhom slobode, duhom jednakosti i bratinstva, duhom narodnosti i domoljubja. Kojim su plodom urodila za kratko vrijeme terešenja duha toga, vidili smo i oćutili smo; kojim ćeju ubuduće uroditi, zavisi jedino od tog hoće l' il neće l' duh krestjanski biti onaj božanstveni kvas, koji bi imao narode preobraziti, okriepiti, oplemeniti.“¹

* Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, svečanost u povodu obilježavanja 200. obljetnice rođenja biskupa Josipa Jurja Strossmayera, utemeljitelja i pokrovitelja Akademije, utorak, 27. listopada 2015.

¹ Josip Juraj Strossmayer, Izabrani književni i politički spisi I, priredio Dubravko Jelčić, Matica hrvatska, Zagreb, 2015., str. 73.

I dalje, na istome mjestu u isti čas: „Što se slobode tiče, istina je: da je čovjek za slobodu stvoren; istina je: da se robstvo s dostojanstvom naravi čovječanske ne slaže; istina je: da je samosilje čovjeka prot čovjeku grieh; istina je: da je sama desnica Božja višje bitje i žitje čovjeka na temelju slobode osnovala; istine je: da je isti upliv milostih, koje nam Isus po muki i smèrti svojoj zasluži, tako umjeren, da slobodnu volju ne oskvrène; istina je: da bez slobodne odluke ne ima govora o krieposti i zaslugi; istina je: da kèrstjanstvo slobodu štiti, dočim čovjeka predstavlja kano Sina Božjeg, kano brata Isusovog, kano cèrkvu Duha Svetoga, kano odkupljenog kèrvju Jaganjca Božjeg, koji odnima grieha svieta; istina je: da ustrojenje dèržavno na duh kèrstjanstva i dostojanstvo čovjeka obzir uzeti ima, ako misli društvu čovječanskom koristiti i od Boga blagoslovljeno biti. Da se međutim sloboda zloupotriebit i vrielom mnogih zalah postati može, priznat mora svaki, koji promisli, da je ista po Bogu dana sloboda zloupotriebljena bila, i da se i danas zloupotriebkuje, što je grieh Adama, sviuh zalah početak, što griesi i opačine današnjeg svieta sviedoče.“²

„Istina je: da je čovjek za slobodu stvoren“, hoće reći, stvoren, a ne tek rođen. Kao stvoren, kao izuzetno, najviše stvorenje, kojemu su na neki način na brigu isporučena sva stvorenja, čovjek je u svome čovječstvu u primarnom, bitnom, duševnom i duhovnom odnosu sa stvoriteljem. Taj živi i oživotvoreni odnos jest ono biti svećenikom. Otuda je stalež svećenički stalež najsvetiji i najuzvišeniji. Jer, kako je znao govoriti svome podmladku, „što je svećenik? Najveći i najpreći dar božji i crkvi i narodu: svjetlo svieta i sol zemlje; spas i uzkršnuće svima ako je svet, čist, učen i uzoran; smrt i propast ako se staležu, časti i zadaći svojoj iznevjeri.“³ Ili, u drugoj prilici: „Promislimo, da je zvanje svećenikovo najosbiljnije i najsvetije zvanje; da od načina, kojim se ono vrši, najviše odvisi, hoće li narod u pravednih svojih težnjah uspjeti ili propasti. Do nas je najviše, da budemo ili uzkrš ili propast narodu svomu.“⁴ Pravi svećenik, ako je svladao u sebi sve svoje niže strasti, upravo istočnim grijehom palu narav čovjeka, i poistovjetio se, koliko je moguće, s vječnim svećenikom Isusom Kristom, najslobodnije je biće. „Ne ima, vjerujte mi, ljepšega, častnijega, uzvišenijega i slobodnijega bića na ovom svijetu, nego što je biće pravoga svećenika po srcu Isusovu, pa makar takav svećenik na najprostijoj i najzapuštenijoj župi bio.“⁵ Moglo bi se tu reći, biti odista čovjekom i biti pravi svećenik jedno je te isto.

² Isto.

³ Matija Pavić – Milko Cepelić, Biskup Josip Juraj Strossmayer, reprint, Đakovo, 1994., str. 86.

⁴ Isto, str. 146.

⁵ Isto, str. 107.

No, iako stvoren za slobodu, čovjek sam i čovjek kao narod ne rađaju se kao slobodni nego istom kao mogućnost prave slobode. Rođeni, u svojoj rođenosti, moraju se pojedinac i narod, na koncu svi narodi i čovječanstvo, za slobodu osloboditi, tj. odgojiti, obrazovati, a ponajprije, božanskim svjetlom prave vjere prosvijetliti, te na taj način za slobodu osposobiti.

Čovjek naime, stvoren na sliku i priliku (*imago et similitudo*) Božju, čuva u svojoj naravi istovjetnu sliku Božju kao duh, svijest, savjest i um, ali, kroz zloupotrebu slobodne volje zadržava tek izopačenu prilichnost, sličnost slobodi božanske volje, koja kao božanska ne može ne htjeti ono dobro te u slobodnoj neprilichnosti volje može htjeti i ono dobro i ono zlo, odlučiti se ili za jedno ili za drugo, činiti istinu, pravdu i dobro, ali i vršiti neistinu, nepravdu i zlo. I dok Bog kao ljubav vječno živi istovjetnost istine, pravde i dobrote, i na taj način jest u sebi ispunjena božanska sloboda, čovjek upravo kroz Duha Svetoga lišenu, bezumnu, nesavjesnu volju, može, moglo bi se reći, mora, u mržnji vršiti nepravdu i zlo i time sebe sama porobljavati, i kao pojedinca i kao narod sebe bacati u neistinu nebožanskog, antikršćanskog življenja.

Biskup kao svećenik ne živi samo sebi i Bogu nego i narodu svome. Kriterij njegova djelovanja su, kako Strossmayer često ističe, „Bog, svijest i narod“. I dok kao pastir skrbi za puk-narod u njegovoj stvorenoj narodivosti kao za stado svoje predodređeno za nebesku domovinu, dotle u „svietskom svijetu“ brine za narod u njegovoj narođenosti, e da bi se u svojoj prirodnoj rođenosti i pukoj historijskoj datosti uzdigao do Bogom darovanog narodstva, i tako odazvavši se svome narodstvu, postao izobražen, priseban, sebesvjestan, pravi, tj. slobodan narod u zemaljskoj domovini. „Jer“, kako je znao reći, „narod duševno slobodan, ako i padne u fizično ropstvo, ne će za uvijek ostati u njemu.“⁶ Pod narodom pak tu se, u obzoru slavenstva, u koje spadaju Česi, Poljaci, Iliri i Rusi, nakon kraljeve zabrane naziva „ilirski, ilirizam i Ilirija“ 1843. godine⁷, uvriježilo misliti na plemena i jednokrvnu braću slavenskoga Juga, Hrvate, Slovence, Srbe i Bugare, a umjesto ilirski govoriti o jugoslavenskom narodu. Otuda Strossmayerovo zdušno nastojanje oko kršćanskog jedinstva, u istočni i zapadni obred razdvojene braće u Kristu, oko utemeljenja jugoslavenskog sveučilišta⁸, osnovanog kasnije pod imenom Sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu i Jugoslavenske, s obzirom na kasnije vulgarno-političke konotacije, bolje reći Južnoslavenske akademije

⁶ Tade Smičiklas, Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi: govori, rasprave i okružnice, JAZU, Zagreb, 1906., str. 91. Pavić-Cepelić, „...ropstvo, ne će za na vjek...“, str. 364.

⁷ Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske I., Binoza, Zagreb, 1936., str. 104 i dalje.

⁸ Spisi saborski, Sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, uredili i izdali D. Kušlan i M. Šuhaj, svezak I., Zagreb, 1862.

znanosti i umjetnosti u Zagrebu, ili, kako jednom u pismu Račkom sam kaže, Akademije znanosti i umjetnosti jugoslavjanske.⁹

Jugoslavenstvo je tu poglavito duhovni, a ne tek kripto-etnički ili čak vulgarno-politički pojam. Stoga se može govoriti i o jugoslavenskoj knjizi i jeziku. „Povijest nas uči – veli on – da knjiga ne može cvasti u naroda malena, a ni u naroda koliko mu drago mnogobrojna, ali narječjima razdrobljena, ako se ova ne sliju u jedan književni jezik. To uvidjevši svi znatniji narodi staroga i novoga svijeta stopiše raznolike življe jezika i čudi u jedan cjeloviti ustroj te si stвориše jednu narodnu knjigu, koja ih podiže do visokoga stepena narodne prosvjete i naobraženosti. Dotle su već dospjeli razni narodi romanskoga i germanskoga plemena.“¹⁰ I na drugome mjestu, u već spomenutom govoru prilikom ustoličenja, kaže: „Jezik narodni napose smatra kèrstjanin kano najveći dar Božji;“ – ne tek, možemo nadodati, kao puki „predmet“ lingvističkog prepariranja ili čak pretencioznog normiranja –, „kano ogledalo, u kom se duša i sèrce naroda njegova u svojoj bitnosti pokazuje; kanoti najmožniu narodnog izobraženja polugu; kanoti najsposobnie sriedstvo, kojim se na duh narodni djeluje; kanoti blagajnu, u kojoj se sve duševno blago naroda nalazi; zato sve što može čini, da se jezik narodni izобрази, obogati, oplemeni; sve pako od njeg odvratja, što bi ga poniziti, pokvariti, otrovati moglo; ali nipošto ne prezire jezike inostrane, pače rado ih uči, ter blago iz njih čerpljeno u blagajnu naroda svog prenaša, na priliku pčelice, koja po raznih perivojih medni sok kupi, ter u košnicu svoju nosi.“¹¹

Oduhovljen kršćanskim duhom slobode, jedinstva i ljubavi, koji duh živi kao takav u katoličkoj, to će reći izvorno, sveopćoj crkvi koja je u sebi živo mističko tijelo Kristovo, podiže Strossmayer konsekventno crkvu-hram posvećen, kako u „zavjetnom nadpisu“¹² stoji: „Slavi Božjoj, jedinstvu crkava, slogi i ljubavi naroda svoga“. Hram, u kojem se vrši obred uzdizanja k Bogu i sjedinjenja s Bogom, ne budi samo religiozno i moralno čuvstvo u „pravovjernom“ narodu nego već izgledom svojim, sjedinjujući na neki način nebesko sa zemaljskim, pušta da istina i sloboda kroz ljepotu, određenu teologijsko-metafizički kao splendor veritatis, izlaze zorno na vidjelo, te budi time i „estetsku ćut“. Jer prava je umjetnost religiozna umjetnost, njoj kao znanstvo odgovara „Aestetica sacra“¹³. Zato prilikom otvaranja galerije slika (1884.) može reći: „Htio sam i to narodu našem i mladeži našoj pred oči staviti, da je i ova naša zbirka, ko i sve ostale slične zbirke

⁹ Korespondencija Rački – Strossmayer, knjiga prva, uredio Ferdo Šišić, JAZU, Zagreb, 1928., str. 263.

¹⁰ Smičiklas, str. 82.

¹¹ Jelčić, str. 83.

¹² Pavić-Cepelić, str. 351.

¹³ Isto, str. 676.

po Europi, ko i sva sredovječna a i današnja umjetnost, prava apologija katoličke crkve.“¹⁴

Nadahnut istim duhom, brine on i za sveučilište. U povodu otvaranja Sveučilišta, u raspravi „Tri riječi našem sveučilištu“, uvodno kaže: „Sveučilište je hram posvećen istini u svim strukama znanja i umjenja ljudskoga.“¹⁵ Istina sama objavljena je kršćanstvom. Znanosti pak, kao i umjetnost, tu objavljenu istinu pretpostavljaju i na tom vječnom temelju istinu samo otkrivaju u onom uvremennjivom, povijesnom, prirodnom, božanskom, međuljudskom i oboljivom. I zato kao uvjet studiranja ističe: „Duša mladića, koji se na sveučilištu nauci posveti, ima biti skroz i skroz kršćanska.“¹⁶ A za profesore važi: „Tko dakle toga duha nije, ne ima pravo zasjesti stolicu učiteljsku. Kršćanstvo se osniva na slobodnoj volji i odluci; tko ga ne ima, nek u zvanju i stanju, što si ga je odabrao, mirno živi i dužnosti svoje vrši, ali bi grijesho proti naročitoj volji narodnoj, proti Duhu svetomu, proti budućnosti našoj, kad bi se kano nevjernik i apostol nevjerstva na stolicu učiteljsku popeo.“¹⁷

Popularno geslo „Prosvjetom k slobodi!“ tu nije uzeto ni prosvjetiteljski ni liberalistički, već hoće reći: kršćanskom prosvjetom k pravoj, kršćanstvom objavljenoj slobodi pod zakonom ljubavi. To i takovo sveučilište pretpostavka je i „naravni temelj akademiji“.¹⁸

Otvarajući Akademiju 28. srpnja 1867. s Propelom u ruci, konsekventno kaže: „Zato dopustite mi, da svetčanom ovom prilikom progovorim ob odnošaju propela i vjere prema znanosti, a to predstavljajuć Vam Propetoga kako istinu u vjeri i bogoštovju, kako istinu u življenju, a po tom i istinu u znanosti.“¹⁹ I nakon izvođenja zaključuje: „Ja po dobroti Vašoj prvi pokrovitelj Akademiji želim, da ovo propelo naviek u sredini njenoj ostane i akademikom dopominja, da vjera svjetlom svojim svakamo dopire, kamogod se um čovječi radom i poletom svojim zanaša.“²⁰ I napokon, u svom „testamentarnom govoru“, kako ga označuje Tade Smičiklas, godine 1884. sam za sebe kaže: „Svećenik sam i vladika, pak sam zato i nešto doprinio, da se u narodu našem stvori i utemelji akademija znanosti i umjetnosti i sveučilište, da narodu svomu dokažem, da medju svetom vjerom i medju znanosti i umjetnosti ne ima nikakvih na svijetu opreka.“²¹

¹⁴ Smičiklas, str. 95.

¹⁵ Isto, str. 304.

¹⁶ Isto, str. 305.

¹⁷ Isto, str. 315.

¹⁸ Isto, str. 57.

¹⁹ Jelčić, str. 215.

²⁰ Isto, str. 230.

²¹ Smičiklas, str. 101.

A kao pravi katolik, nesebično otvoren i zabrinut za udes čovjeka kao takovoga, s onu stranu svih posebnih narodnih briga i ograničenja, u viziji jedne teologije povijesti, 1885. u okružnici o slobodnim zidarima piše: „Pomislmo si pako sada, da bi današnji sviet više štovao i ljubio Isusa, koji je jedini pravi mir, pravu ljubav i slogu na ovaj sviet donio; pomislmo si, da bi današnji sviet više pazio i slušao namjestnika Isusova na ovom svijetu i da bi se zdušnije skrbio, da mu položaj takav postane, kako bi slobodnih ruku sveto svoje i neumrlo zvanje mira, sloge, ljubavi i jedinstva obavljati mogao; pomislmo si, da je danas sva barem Europa polag svih raznolikosti u državah i narodih u svetoj vjeri i crkvi *združena i sjedinjena*: zar ne bi to najveći zalog i izvor onoga mira, sloge i jedinstva bio, za kojim danas zahman uzdišemo?“²²

Primjereno slaviti nekoga isto je što i pokušati se barem na trenutak poistovjetiti s duhom koji u slavjenom prisustvuje. To nije prigoda za filozofijsko istraživanje istine slobode i nerođenog naroda istinske slobode, što bi moglo doći do riječi probudi li se u nas jednom potreba filozofije. Na kraju, u raspoloženju proslave, hoću reći samo jedno: iako ne pripadam ni crkvi ni ijednoj konfesiji, stoga na to na neki način i nemam pravo, ipak – s obzirom na to da mi Ustav Republike Hrvatske jamči pravo slobode govora, a tjeran pravdoljubljem i neuništivom duhovnošću – moram reći: ako je itko iz ovih naših krajeva u posljednjih stotinjak godina življenjem svojim zaslužio da bude proglašen blaženim i svetim, onda je to „biskup bosansko-djakovački i sriemski“²³ Josip Juraj Strossmayer.

²² Pavić-Cepelić, str. 742-743.

²³ Pavić-Cepelić.

Summary

Strossmayer as the Spirit of Christian Freedom

God is freedom, not God is free – this is what the spirit of Christian freedom reveals. This spirit lives on, speaks and acts through Josip Juraj Strossmayer. It lives on through him as priest, it speaks through his speeches, words and circular letters; it acts – primarily – through the unique project of the erection of the cathedral in Đakovo and the founding of the University and the Academy in Zagreb. The attempt to revive this project in the memory is what follows.

Keywords: spirit; freedom; Christianity; university; academy.

